

**СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ.
КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”**

**ФАКУЛТЕТ ПО НАУКИ ЗА
ОБРАЗОВАНИЕТО И ИЗКУСТВОТА**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на
образователна и научна степен „доктор“

**Тема на дисертационния труд:
„Оценка на приемащата среда в
общообразователните училища за деца с
аутизъм“**

Докторант:

Елени Дадами

Научен ръководител:

доц. д-р Емилия Евгениева

София, 2018

Дисертационният труд е разработен в увод, три глави, изводи и препоръки, приложения, библиографии на използваната литература.

Дисертационният труд съдържа 266 страници основен текст, от които 166 представляват същинската част на разработката. Приложенията са 73 страници. Библиографията съдържа 27 страници заглавия.

Дисертационният труд е обсъден на заседание на катедрата по Специална педагогика и логопедия на 11.12.2018 година.

©2018 Елени Дадами

Оценка на приемащата среда в общообразователните училища за деца с аутизъм

Съдържание

Въведение.....	1
Част 1: ПРЕГЛЕД НА ЛИТЕРАТУРАТА	2
Част 2: ПРОГРАМА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО.....	8
2.1. Въведение.....	9
2.2. Значение на изследването.....	11
2.3. Изложение на проблема.....	12
2.4. Цел на изследването.....	14
2.5. Изследователски въпроси и хипотези.....	15
2.6. Участници	17
2.7. Инструмент.....	18
2.8. Анализ на данните.....	21
2.9. Етични съображения	22
ЧАСТ 3: РЕЗУЛТАТИ	23
3.1. Резултати, базирани на отговорите на родителите.....	23
3.1.1. Демографска информация за родителите.....	23
3.1.2. Анализ на данните на изследователски въпрос 1.....	24
3.1.3. Анализ на данните на изследователски въпрос 2.....	25
3.1.4. Анализ на данните на изследователски въпрос 3.....	27
3.1.5. Анализ на данните на изследователски въпрос 4.....	31
3.1.6. Т-тестът и One Way ANOVA върху резултатите от гледните точки на родителите за четирите фактора на изследването.....	34
3.2. Резултати, базирани върху отговорите на учителите.....	37

3.2.1. Демографска информация за учителите	37
3.2.2. Анализ на данните на изследователски въпрос 1.....	38
3.2.3. Анализ на данните на изследователски въпрос 2.....	39
3.2.4. Анализ на данните на изследователски въпрос 3.....	40
3.2.5. Анализ на данните на изследователски въпрос 4.....	44
3.2.6. Т-тестът и One Way ANOVA на резултатите от мнението на учителите за четирите фактора на изследването.....	47
3.3. Сравнение на резултатите от група родители и учители	54
3.4. Анализ на данните на 1 (първи) въпрос от интервюто.....	61
3.5. Анализ на данните на 2 (втори) въпрос от интервюто	61
3.6. Анализ на данните на 3 (трети) въпрос от интервюто	63
3.7. Анализ на данните на 4 (четвърти) въпрос от интервюто.....	63
3.8. Анализ на данните на 5 (пети) за въпрос от интервюто.....	65
3.9. Анализ на данните на 6 (шести) въпрос от интервюто.....	66
Част 4: ЗАКЛЮЧЕНИЯ И ДИСКУСИЯ	67
4.1. Заключение и дискусия на резултатите	67
4.2. Принос на изследването	87

4.3. Препоръки за практиката	88
4.4.Ограничения и препоръки за по-нататъшни изследвания	91
Списък на публикациите	93

Въведение

В литературата е документирано, че успешното приобщаване на деца с нарушения от аутистичния спектър в общообразователното обучение е едновременно предизвикателно и възнаграждаващо начинание. Това проучване изследва възгледите на родителите и учителите, по отношение на приемната среда в средните общообразователни училища, за децата с нарушения от аутистичния спектър. Проучването се фокусира върху потенциалните ползи и потенциалните проблеми и трудности, които имат децата с аутизъм, когато биват интегрирани в средните общообразователни училища. Също така проучването изследва културата, която учителите и типично развиващите се ученици оформят в контекста на приобщаването на децата с аутизъм в общото образование и начините, по които учителите могат да развият положителна култура в приобщаващите училищни среди за деца с нарушения от аутистичния спектър. Изследването е организирано в четири части. Първата част представя преглед на литературата, относно аутизма. Втората

част включва описания на изследователския проект, изясняване на проблема, целта и значимостта на изследването, както и изследователските въпроси и хипотези на изследването. Също така включва и описания на участниците, избраните инструменти, процедурите, събиране на данните, анализ на данните и етични съображения. Третата част прави преглед на резултатите от изследванията, а четвъртата част съдържа заключения, приноси, ограничения и препоръки от проведеното изследване.

Част 1: ПРЕГЛЕД НА ЛИТЕРАТУРАТА

Първата част представя преглед на литературата, относно аутизма. Тази част се фокусира върху кратка история на аутизма, основана на работата на Лео Канер (Leo Kanner) и Ханс Аспергер (Hans Asperger), които приемат това, че аутизмът е разстройство на развитието (Kanner, 1943; Frith, 1991) и предоставят описание на критериите за диагностициране на разстройство от аутистичния спектър според Диагностичния и статистически наръчник за

психични разстройства, 5-та редакция (DSM-5) на Американската психиатрична асоциация (American Psychiatric Association 2013г.). Нарастването на докладваното разпространение на разстройството от аутистичния спектър, все още е заобиколено от противоречия, независимо дали това се дължи или не на повишаването на осведомеността, промените в диагностичните практики и по-добра идентификация, или поради реалното увеличение на честотата на конкретното разстройство (Fombonne, 2005). В стремежа си да се открият причините за разстройството от аутистичния спектър, изследванията показват, че няма ясно разбиране, относно причинно-следствената връзка за появата на аутизма (Ravet, 2011).

Като се има предвид, че приобщаването на ученици със специални нужди в общообразователните училища стана широко разпространено в много части на света (Chamberlain et al., 2007, Lampton et al., 2012), бяха разгледани определенията и основните принципи на

приобщаването. Приобщаването е предназначено да осигури равни възможности за децата с увреждания, да се включат в училищните дейности и да развият социални и академични умения, следвайки общата учебна програма заедно със своите типично развиващи се връстници (Dillenburger, 2012; McAllister & Hadjri, 2013). Учителите и типично развиващите се ученици играят ключова роля в успешното приобщаване на ученици със специални нужди (Simpson et al., 2003). Също така, осигуряването на ефективни интервенции за учениците с аутизъм и качеството на заобикалящата ги среда се считат за важни при успешното приобщаване (Koegel et al., 2012, McAllister & Hadjri, 2013). Трябва да се обърне внимание на характеристиките на физическата и социалната среда, така че всеки аспект от училищната среда да не представлява пречка за лицата с разстройства от аутистичния спектър (Morewood et al., 2011).

Културата също играе ключова роля в контекста на интегрирането. Приобщаващата култура се отнася до

насърчаването на онези ценностни системи, принципи и вярвания, които генерират приемлива, сигурна, съвместна и стимулираща общност за всеки участник в нея. При приобщаващите култури съществува наличието на споделени приобщаващи ценности. Има големи очаквания към всички ученици и една приветлива атмосфера. Всеки се приема с уважение и е еднакво ценен. Хората се насърчават да си помагат един на друг и да си сътрудничат (Booth & Ainscow, 2002). Приобщаващата училищна култура означава разнообразие (Carrington & Elkins, 2002). Дейностите окуражават участието на всички участници. Училищният персонал полага усилия да сведе до минимум всички видове дискриминация и да премахне бариерите пред ученето и участието във всеки аспект на училището. Съществува и участието на местните общности в училище (Booth & Ainscow, 2002).

По отношение на социалните взаимоотношения и приятелствата на учениците с разстройство от аутистичния спектър, проучванията показват, че те

могат да имат затруднения в изграждането на социални взаимоотношения с техните връстници и чете обикновено имат по-малко на брой приятелства и по-лошо качество на приятелство, тъй като техните приятелства често са съсредоточени върху ограничени и общи интереси с малко социално взаимодействие (Bauminger & Kasari, 2000, Church et al., 2000, Kasari et al., 2011, Locke et al., 2010). Лицата с разстройство от аутистичния спектър са също така изложени на повишен риск от насилие и са общи цели за това (Cappadocia et al., 2012, Chen & Schwartz, Humphrey & Symes, 2010a, Sterzing et al., 2013, Wainscot et al. 2008, Zeedyk et al., 2014).

Освен това са проведени значителни изследвания върху отношението на учителите към приобщаващото образование. Резултатите от проучванията, изследващи нагласите на учителите към приобщаването на ученици със специални нужди, варират и представят смесена картина (Leysen & Tappendorf, 2001). Някои проучвания показват, че учителите имат положително отношение към

приобщаването (Humphrey & Symes, 2013, Park & Chitiyo, 2011), докато други проучвания показват, че те нямат поддържащи нагласи по този въпрос (Kalyva et al., 2007), а пък трети – че учителите проявяват неутрално отношение (Alghazo & Naggar Gaad, 2004). Също така, резултатите от изследванията проведени до момента относно нагласите на типично развиващите се деца към включването на деца с увреждания, са противоречиви, тъй като съществуват проучвания, които показват положително отношение на учениците с типично развитие към включването на деца с увреждания и други, които показват негативни нагласи (Ferguson, 1999; Magiati et al., 2002, Swaim & Morgan, 2001)

Също така изследователската литература подчертава значението от осигуряването на подходяща подготовка на учителите, за да се отговори на разнообразните нужди на всеки ученик с аутизъм (Eldar et al., 2010; Leblanc et al., 2009). Осигуряването на подходящо обучение, подготовка и опит би могло да повиши усещането за самооценка на

учителите и в резултат на което, те могат да бъдат по-мотивирани да се справят с предизвикателствата за преподаване на ученици с аутизъм (Busby et al., 2012).

Накрая, участието и подкрепата на родителите е от решаващо значение за успешното прилагане на приобщаващото образование (Leyser & Kirk, 2004). Различни проучвания са изследвали родителските виждания и тревогите за включване, което води до противоречиви резултати, като някои изследвания подкрепят приобщаването, а други са по-малко подкрепящи (Kokaridas et al., 2008). Според възгледите на родителите, приобщаването се счита за най-добрият вариант при децата с аутизъм, при условие, че специализираните услуги са достъпни в редовните класни стаи (Kasari et al., 1999).

Част 2: ПРОГРАМА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Това проучване изследва приемната среда в средното общо образование за деца с нарушения от аутистичния спектър, базирано на възгледите на родителите и учителите. По-конкретно, в контекста

на настоящото изследване бяха определени следните задачи: структуриране на концепцията на изследването; проучване и проследяване на изследователския проблем в литературните източници; разработване на методология за проучване и подбор на изследователски инструменти; извършване на проучването и обработка на първичните данни; разработване на аналитичен анализ на изследването.

2.1. Въведение

Приобщаващото образование на учениците със специални нужди в общообразователните средни училища стана широко разпространено в много части на света (Chamberlain et al., 2007, Lamport et al., 2012), тъй като се наблюдава значителен напредък на тези ученици извън сегрегираните условия и вътре в общообразователните училища (Avramidis et al, 2000).

Приобщаването е предназначено да осигури равни възможности за децата с увреждания да се включат в

училищните дейности и да развият социални и академични умения, следвайки общата учебна програма заедно със своите типично развиващи се връстници (Dillenburger, 2012; McAllister & Hadjri, 2013). То предоставя на учениците със специални нужди възможността да получават инструкции в класната стая с високи очаквания, които са не само подходящи, но и специално пригодени, за да им помогнат да бъдат успешни (Obiakor et al., 2012). Успешното приобщаване на деца с нарушения от аутистичния спектър в средното образование е едновременно предизвикателно и възнаграждащо усилие (Humphrey & Parkinson, 2006), особено в средното образование (Meijer, 2005, Morewood et al., 2011).

Това изследване има за цел да проучи мнението на родителите и учителите относно приемната среда в средните общообразователни училища за деца с нарушения от аутистичния спектър. Придобиването на познания за възгледите на родителите и учителите е необходимо, за да се създаде приветствена,

функционална и безопасна училищна среда за тези ученици, както и да им се помогне да преодолеят всички пречки, които съществуват в общообразователните училища и да се увеличат максимално ползите от приобщаването им, за да се изгреди среда, в която деца с нарушения от аутистичния спектър, могат да преуспяват.

2.2. Значение на изследването

Успешното интегриране на ученици с нарушение на аутистичния спектър е важно да бъде разбрано, тъй като все повече ученици, диагностицирани с аутизъм, са включени в средните общообразователни училища. Необходимо е да се изследват характеристиките на приемната среда на общообразователните училища за децата с аутизъм, за да се даде възможност на тези ученици да бъдат успешни в тяхната най-малко ограничаваща образователна среда.

Това проучване разширява литературата по отношение на това, което родителите и учителите на деца с нарушения от аутистичния спектър считат за

полза, както и проблемите и трудностите за тези деца да бъдат приобщени в средните общообразователни училища. Също така предоставя богата информация за културата, която учителите и типично развиващите се ученици сформират и вниква в начините за развиване на положителна училищна култура в контекста на включването на деца с нарушения от аутистичния спектър в средните общообразователни училища. Изследванията в тази област са недостатъчни, но съществени за успешното приобщаване на учениците с аутизъм. Събраната информация е важна за подобряването на приемната среда в средните училища за децата с нарушения от аутистичния спектър. Осигуряването на подходяща подкрепа и създаването на приемна и функционална среда, ще предостави на учениците с нарушения от аутистичния спектър най-голям шанс за успех.

2.3. Изложение на проблема

Въпреки нарастващия брой от ученици с нарушения от аутистичния спектър, които посещават

общообразователните училища, процесът на тяхното ефективно включване в общата училищна среда е не само предизвикателство, но и възнаграждаващо усилие (Humphrey & Parkinson, 2006). Съществуват доказателства, че децата с нарушения от аутистичния спектър, които посещават общообразователните училища, са изложени на по-голям риск от различни негативни обстоятелства в сравнение с другите ученици (Morewood et al., 2011) и са изправени пред различни бариери, които биха могли да попречат на тези ученици да извлекат максималното от своето образование (Humphrey & Parkinson, 2006).

Изследванията също така предполагат, че въпреки интегрирането на деца със специални образователни потребности, като цяло е успешно в първия етап на образование, на второто образователно ниво възникват различни трудности (Meijer, 2005). Средните училища са по-големи и по-безлични среди от началните училища. В средните училища има голям брой класни стаи, ученици и учители (Jindal-Snape & Foggie, 2008), докато шумната, оживена и

често хаотична среда на общите училища е в противоречие и в контраст с предсказуемостта, рутинната и слабо сетивната стимулация, които предпочитат учениците с нарушения от аутистичния спектър (Humphrey & Lewis, 2008; Moore, 2007; Wing, 2007).

Като се има предвид, че приемната среда в училище е един от най-важните предиктори за успешното приобщаване, трябва да се обърне внимание на качеството на средата, в която се въвеждат децата с нарушения от аутистичния спектър, така че да им се помогне да преодолеят редица трудности, за да се увеличат максимално ползите от приобщаването им в общообразователните училища и да се създаде среда, в която децата с нарушения от аутистичния спектър, могат да преуспяват.

2.4. Цел на изследването

Целта на това изследване беше да се оцени приемната среда в средното общо образование за деца

с нарушения от аутистичния спектър, въз основа на гледните точки на родителите и учителите. Разгледани са гледните точки както на родителите, така и на учителите по отношение на това, което те считат за потенциалните ползи, както и за проблемите и трудностите при децата с разстройство от аутистичния спектър, когато биват включени в средните общи училища. Също така, това проучване изследва културата, която учителите и типично развиващите се ученици оформят в контекста на приобщаването на деца с нарушения от аутистичния спектър, в средните общи училища и начините, по които учителите могат да развият положителна култура в приобщаващи училищни среди за деца с нарушения от аутистичния спектър.

2.5. Изследователски въпроси и хипотези

Това изследване е предназначено да отговори на следните изследователски въпроси и да тества следните хипотези:

Въпрос на изследване 1: Какви са потенциалните ползи, които децата с нарушения от аутистичния

спектър, могат да извлекат, когато бъдат включени в средните общообразователни училища?

Хипотеза 1: Децата с нарушение от аутистичния спектър биха могли да получат разнообразни ползи, когато са включени в средните общообразователни училища според гледните точки на родителите и учителите.

Въпрос на изследване 2: Какви са потенциалните проблеми и трудности, които децата с нарушения от аутистичния спектър могат да срещнат, когато се приобщават в средните общообразователни училища?

Хипотеза 2: Децата с нарушение на аутистичния спектър могат да срещнат различни потенциални проблеми и трудности, когато се приобщават в средните общообразователни училища според мнението на родителите и учителите.

Въпрос на изследването 3: Каква е културата, която учителите и типично развиващите се ученици оформят в контекста на приобщаването на деца с

нарушения от аутистичния спектър в средното общо образование?

Хипотеза 3: Учителите и типично развиващите се ученици формират положителна култура в контекста на приобщаването на деца с нарушения от аутистичния спектър в средното общо образование.

Въпрос на изследване 4: По какъв начин учителите могат да развият положителна училищна култура на не-изключващо общество в контекста на приобщаването на деца с нарушения от аутистичния спектър в средните общообразователни училища?

Хипотеза 4: Прилагането на комбинация от подходящи стратегии ще се стреми към създаването на положителна училищна култура на не-изключващо общество за интегрирането на деца с аутизъм.

2.6. Участници

Извадка на населението за количественото изследване, използвайки въпросник включва петдесет и четири родители от Гърция, на деца с нарушения от аутистичния спектър. Също така в проучването взеха

участие сто и деветнадесет учители с опит в обучението на ученици с нарушения от аутистичния спектър в приобщаващите условия на средното образование. Извадката от населението за качествено изследване, използващо интервюта, включваше шест от учителите, които преди това са участвали в количественото изследване. Пробата бе избрана по метода на вземане на проби „снежна топка“. Провеждащата проучването осъществи личен контакт с анкетираните чрез лични срещи или чрез телефонни обаждания или имейли, за да покани участниците да участват в проучването.

2.7. Инструмент

Това проучване използва метода на изследването както въпросниците, така и интервютата за събиране на данни. Въпросникът се счита за приет начин за събиране на данни, тъй като писменият набор от въпроси или изявления във въпросника се използва за оценка на нагласи, мнения, вярвания и биографична информация (McMillan & Schumacher, 2010).

Въпросникът за това изследване е създаден от провеждащата проучването въз основа на съответната литература (Приложение 1). Съдържа пет раздела. Първият раздел се състои от демографска информация и е използван за събиране на лични и професионални характеристики от родителите и учителите. Раздели от 2 до 5 бяха използвани за разглеждане на изследователските въпроси. За всяко твърдение от раздели II, III, IV и V от респондента се изисква да отговори по пет степенната скала на Ликърт (Likert) със следните опции: никога, рядко, понякога, често, винаги. Хартиени копия на въпросника бяха раздадени на всички участници и бяха върнати на изследователя. Също така част от въпросниците бяха разпространени по имейл. Участниците бяха помолени да попълнят въпросника в удобно за тях време. Въпросниците бяха раздадени на участниците и върнати обратно на изследователя през периода от ноември 2017 г. до май 2018 г.

Освен това бяха проведени структурирани интервюта като метод за качествено изследване, за да

се даде глас за учителите и да се разкрие прозорец в техните мисли, чувства и опит. Интервютата с учителите бяха проведени в края на периода на събиране на данните от въпросниците. Беше осъществен контакт с участниците за провеждане на интервюта в удобни за тях дата, час и местоположение. Интервюта бяха осъществени през декември 2018 г., по време на следобедите, както и при домашни посещения. Въпросите от интервюто бяха дадени на учителите няколко дни преди провеждането на самото интервю, така че те да имат достатъчно време да се подготвят. След получаване на информирано съгласие, всеки от шестте учители участва в 15-минутно интервю, по време на което участниците бяха помолени да предоставят демографска информация и да отговорят на шест въпроса. Тази качествена процедура позволява на изследователя да получи задълбочен поглед върху опита на учителите да развият положителна училищна култура. Всички интервюта бяха аудио записани, след получено съгласие от страна на

интервюираните учители и след приключването на интервютата, учителите получиха възможност да ги изслушат.

2.8. Анализ на данните

Да изнесе резултатите от количественото изследване, въпросниците бяха събрани, кодирани и регистрирани в статистическия пакет SPSS 25.0. В последствие резултатите се експортират и се представят с помощта на таблиците за средно и стандартно отклонение и разпределение на честотите. Освен това съществуването на статистически значими разлики между стойностите бяха проучени и резултатите са представени чрез съответните коментари. По отношение на интервютата, следващият етап след приключване на интервютата, включваше записите от тях. Анализът на данните от интервютата е представен за всеки въпрос от интервюто. По-конкретно, всеки въпрос от интервюто е представен на първо място, последван от качествен анализ и интерпретация на отговорите на всички

учители. Записите бяха разгледани, за да се идентифицират общи точки, възникнали от анализа на съдържанието и бяха изготвени за всеки въпрос.

2.9. Етични съображения

Редица етични съображения бяха проследени по време на цялото проучване. Участието в това изследване е доброволно. Правото на отказване от попълване на въпросника по всяко време, бе изяснено на всеки участник, както и правото на достъп до резултатите от научните изследвания. Пълната анонимност бе гарантирана на всеки от анкетираните и участниците и те бяха информирани, че техните отговори ще бъдат разгледани поверително. Съгласието бе потърсено и получено от всеки участник. Формулярът за информирано съгласие включваше информация относно целта на проучването и ангажираност, относно отделено време, необходимо за участието. Участниците бяха уведомени за очакваните ползи и последствия за участието в това изследване. Информация за контакт

бе представена на всеки от анкетираните, за да може да се зададат уместни въпроси относно проучването и участието.

ЧАСТ 3: РЕЗУЛТАТИ

В тази част първо се представя анализът на резултатите въз основа на въпросниците, последван от анализ на резултатите въз основа на интервютата.

3.1. Резултати, базирани на отговорите на родителите

3.1.1. Демографска информация за родителите

Общо 54 родители са участвали в проучването. В анкетираните са включени 25 мъже (46.3%) и 29 жени (53.7%). По отношение на тяхната възрастова група 9.3% от анкетираните са между 20 и 35 години, 70.4% са на възраст между 36 и 49 години, а 20.4% са на възраст над 50 години. Освен това родителите на децата с нарушения от аутистичния спектър са 44.4% с гимназиална образователна степен или по-ниска, 38.9% са с бакалавърска степен и 16.7% са със степен

след бакалавър. Също така, 61.1% от родителите съобщават, че детето им с нарушение от аутистичен спектър е момче, а 38.9% съобщават, че детето им е момиче.

3.1.2. Анализ на данните на изследователски въпрос 1

Тълкуването на средните стойности за всеки фактор (Фактор 1: Потенциални ползи, Фактор 2: Потенциални проблеми и трудности, Фактор 3: Култура, която учителите и типично развиващите се ученици формират, Фактор 4: Начини за развитие на позитивна култура) се основава на следната класификация: Много ниско ниво: $M = 1.00-1.80$, Ниско ниво: $M = 1.81-2.60$, Умерено ниво: $M = 2.61-3.40$, Високо ниво: $M = 3.41-4.20$, Много високо ниво: $M = 4.21-5.00$.

Стартирайки статистическия анализ на резултатите и отчитайки фактора за потенциалните ползи, които децата с аутистичен спектър могат да получат, когато се включат в общообразователните училища, се наблюдава, че родителите вярват, че

съществува умерено ниво на потенциални ползи ($M = 3.08$, $SD = 0.73$) за тези деца в приобщаващите образователни условия. По-конкретно, според родителските гледни точки, развитието на комуникативните умения на децата с аутизъм, подобряването на техните академични умения, развитието на социалните взаимодействия с техните връстници и участието във всички училищни дейности, заедно с децата без увреждания, става в по-висока степен в сравнение с разработването на стратегии за справяне, които могат да бъдат използвани за посрещане на ежедневните предизвикателства и развитието на взаимни приятелства с техните връстници.

3.1.3. Анализ на данните на изследователски въпрос 2

По отношение на потенциалните проблеми и трудности, които децата с нарушения от аутистичния спектър може да срещнат, когато се приобщават в общообразователните училища, резултатите

показват, че родителите също така вярват, че има умерено ниво на проблеми и трудности ($M = 3.09$, $SD = 0.47$) за същите деца, във включващата образователна среда. По-конкретно, според твърденията на родителите в по-голяма степен е труден достъпът на децата с аутизъм до общообразователната учебна програма, ограничената наличност на специални услуги, трудността да се концентрира поради наличието на разсейване, насилие и стрес поради променящите се обстоятелства. От друга страна, в сравнение с предишните проблеми и трудности, в по-малка степен съществуват неадекватни възможности за излизане от шумната среда, поради липса на достатъчно пространство с ниско ниво на разсейване и сензорни стимули и затруднения при достъпа до вътрешните и външните пространства на училището, поради сложната пространствена структура на общообразователните училища. Освен това родителите съобщават, че има ниско ниво на голям риск от наранявания, както в сградата на училището,

така и в училищния двор при учениците с нарушения от аутистичния спектър.

3.1.4. Анализ на данните на изследователски въпрос 3

Изследвайки средния рейтинг на фактора за културата, който учителите и типично развиващите се ученици оформят в контекста на включването на деца с нарушения от аутистичния спектър в общообразователните училища, се наблюдава, че има умерено ниво на положителна култура ($M = 3.27$, $SD = 0.34$). Струва си да се отбележи, че учителите изглежда оформят по-положителна култура, отколкото типично развиващите се ученици в контекста на приобщаващото образование, тъй като учениците с нарушения от аутистичния спектър са приветствани и към тях учителите се отнасят с по-голямо уважение, отколкото техните връстници според родителските гледни точки.

Показано е, че родителите вярват, че учителите се отнасят към учениците с нарушение от аутистичния спектър с уважение на високо ниво. Освен това те вярват, че има високо ниво на създаване на дух на сътрудничество между учители и ученици и че учителите премахват бариерите пред ученето и участието във всички аспекти на училището от учениците с аутизъм, чрез минимизиране на разсейването и създаване на предсказуема и безопасна среда. Освен това въз основа на мнението на родителите, висока е степента, при която учителите наблягат на това, да помагат на учениците с нарушения от аутистичния спектър да разчитат и осланят на своите силни страни и да се справят с най-високия си потенциал, също така те дават еднакво внимание на постиженията, както на учениците с нарушения от аутистичния спектър така и на техните типично развиващи се връстници, те акцентират върху премахването на всякакъв вид стереотипни възгледи и отрицателни нагласи към учениците с аутизъм, както и върху оценяването на

разнообразието, както и че родителите на дете с нарушение от аутистичния спектър имат подходящи възможности да обсъждат загрижеността и напредъка на тяхното дете.

Резултатите показват също така, че е умерена степента, в която учителите акцентират върху изграждането на здрави взаимоотношения между децата с разстройство от аутичния спектър и типично развиващи се ученици, това, че те дават ясни правила за това как трябва да се отнасят към хората с увреждания, включително и към тези от аутистичния спектър, това, че те са като позитивен ролеви модел за техните ученици, това че те дават възможност на учениците с нарушения от аутистичния спектър с подходящите адаптации и допълнителна подкрепа, това че им помагат да участват пълноценно във всички училищни дейности, както тези деца без увреждания и това, че типично развиващите се ученици се отнасят към децата с нарушения от аутистичния спектър с уважение. Освен това родителите вярват, че в умерена степен учениците с

нарушения от аутистичния спектър са приветствани от учителите в общообразователните училища по същия начин, по който посрещат тези без увреждания, че учителите избягват етикетирането на учениците според способността им, това, че учителите създават адекватни възможности за споделяне на знанията и опита си относно аутизма, това че учителите уважават, ценят и използват знанията, които родителите имат за нуждите, ученето, развитието и постиженията на своето дете, че учителите са готови да участват в обучение и подготовка в сферата на аутизма, за да посрещнат нуждите на учениците с нарушения от аутистичния спектър, това че учителите имат високи очаквания, че всички ученици с нарушения от аутистичния спектър, независимо от нивото на тежест на аутизма, могат да учат и да постигат в общообразователните училища и че типично развиващите се ученици, са склонни да образуват силни социални взаимоотношения и приятелства с учениците с аутизъм, така както и с тези без увреждания.

Напротив, изглежда, че е ниска степента, свързана както с факта, че учениците с аутизъм са приветствани от типично развиващите се ученици в общообразователните училища като хора без увреждания и че учителите подкрепят на пълната интеграция на учениците с нарушения от аутистичния спектър.

3.1.5. Анализ на данните на изследователски въпрос 4

Що се отнася до фактора, който изследва начините, по които учителите могат да развият положителна училищна култура в контекста на включването на деца с нарушения от аутистичния спектър в общообразователните училища, се вижда, че родителите вярват, че следните начини са ефективни на високо ниво ($M = 3.59$, $SD = 0.55$). Средните стойности на елементите на съответния фактор разкриват, че всички стратегии, включени в конкретния фактор, се считат до голяма степен

ефективни в развиването на положителна училищна култура според възгледите на родителите.

По-конкретно, най-високата средна стойност ($M = 3.72$) е получена за твърденията, свързани с осигуряването на възможности за децата с нарушения от аутистичния спектър да успяват, в изграждането на здрави взаимоотношения между учениците с нарушения от аутистичния спектър и техните типично развиващи се връстници, като помагат на децата да намерят общи дейности и насърчаване на родителите на типично развиващите се деца да работят като положителни ролеви модели на тяхното дете и да подкрепят развиването на уважавани и грижовни взаимоотношения между детето им и ученика с нарушения от аутистичния спектър.

Освен това, според възгледите на родителите, други ефективни начини на високо ниво, се считат за насърчаване на участието на местните общности в училищните дейности, за да се повиши информираността на обществото за аутизма, поощряването на децата с нарушения от аутистичния

спектър публично за техните постижения, когато учителите играят ролята на позитивни модели за своите ученици, включването на дискусии относно уврежданията в рамките на дидактическата програма, когато е възможно, с цел да се повиши осведомеността относно аутизма на типично развиващите се им връстници и да се насърчи толерантността и разбирането на потребностите на другите, училищни събития и образователни изживявания, които честват и празнуват ценността на многообразието, както и ценността и използването на знания, които родителите имат за нуждите на техните деца, ученето, развитието и постиженията.

По-ниски средни стойности са получени за твърденията, свързани с похвалата към учениците, които уважават и се грижат за своите връстници с нарушения от аутистичния спектър, за да мотивират другите ученици да действат съобразно с това, установяването и изясняването на класовите и училищни правила, които определят приемливото и подходящо поведение на учениците, както и

определянето на подходящи последствия за неподходящо поведение на учениците.

3.1.6. Т-тестът и One Way ANOVA върху резултатите от гледните точки на родителите за четирите фактора на изследването

- Резултатите от t-тестовете на независими проби показват, че няма статистически значими разлики в средните стойности от четирите фактора, въз основа на това дали респондентите са от мъжки или женски пол ($p > 0.05$ във всички случаи):

Фактор 1: $t(52) = -0.897, p = 0.374$
Фактор 2: $t(52) = -1.594, p = 0.117$
Фактор 3: $t(52) = -0.858, p = 0.395$
Фактор 4: $t(52) = 0.831, p = 0.410$

- Резултатите показват, че няма статистически значими разлики в средните стойности от четирите фактора въз основа на възрастовата група на

респондентите (възрастови групи: 20-35 години, 36-49 години и 50+ години), както е определено от One Way ANOVA ($p > 0.05$ във всички случаи):

Фактор 1: $F(2,51) = 3.079, p = 0.055$
Фактор 2: $F(2,51) = 1.221, p = 0.303$
Фактор 3: $F(2,51) = 0.072, p = 0.931$
Фактор 4: $F(2,51) = 0.151, p = 0.860$

- Резултатите показаха, че няма статистически значими разлики в средните стойности от четирите фактора въз основа на образователното равнище на респондентите (средно или по-ниско образование, бакалавърска степен и след бакалавърска степен), както е определено от One Way ANOVA ($p > 0.05$ във всички случаи):

Фактор 1: $F(2,51) = 2.138, p = 0.128$
--

Фактор 2: $F(2,51) = 0.693, p = 0.505$
Фактор 3: $F(2,51) = 1.361, p = 0.266$
Фактор 4: $F(2,51) = 0.597, p = 0.554$

- Резултатите показват, че няма статистически значими разлики в средните стойности от четирите фактора, основаващи се на пола на детето, определени от независими проби t-тестове ($p > 0.05$ във всички случаи):

Фактор 1: $t(52) = -0.409, p = 0.648$
Фактор 2: $t(52) = -0.181, p = 0.857$
Фактор 3: $t(52) = -0.283, p = 0.778$
Фактор 4: $t(52) = 0.770, p = 0.445$

3.2. Резултати, базирани върху отговорите на учителите

3.2.1. Демографска информация за учителите

Общо 119 учители са участвали в проучването. От тази извадка 63 са редовни преподаватели (52,9%) и 56 са учители със специалност специална педогогика (47,1%). По отношение на техния пол 40,3% са мъже и 59,7% са жени. Също така, анкетираните разкриват и тяхната възрастова група: 6,7% от респондентите са между 21 и 29 години, 37,8% са между 30 и 39 години, 25,2% са между 40 и 49 години, 26,9% са на възраст между 50 и 59 години, а 3,4% са били на 60 или повече години. Що се отнася до образователния статут на учителите 43.70% са с придобитата бакалавърска степен, 53.80% притежават магистърска степен и 2.50% притежават докторска степен. Нещо повече, учителите разкриват следното, във връзка с годините си на преподавателски опит: 16% са с 1-4 години, 30.3% са с опит 5-10 години, 35.3% - 11-20 години, а 18.5% са имали прослужени 21 години или повече. По отношение на подготовката на учителите относно

нарушенията от аутистичния спектър, по-голямата част от анкетираните (56,3%) съобщиха, че не са получавали обучение или подготовка в сферата на аутизма, докато 43,7% съобщават, че са получили такава.

3.2.2. Анализ на данните на изследователски въпрос 1

Започвайки статистическия анализ на резултатите на учителската извадка и разглеждайки гледните точки на учителите относно потенциалните ползи за децата с нарушения от аутистичния спектър, когато се включат в общообразователните училища, се установи, че учителите вярват, че има умерено ниво на потенциални ползи ($M = 3.13$, $SD = 0.52$). По-конкретно учителите вярват, че има висока степен на развитие на комуникативните умения при децата с аутизъм. Освен това, според мнението на учителите, на умерено ниво е развиването на социални взаимодействия с техните връстници, подобряването на техните академични умения, участието във всички училищни дейности като при тези ученици без

увреждания и развиването на взаимни приятелства с техните връстници, както и на стратегии за справяне, които могат да бъдат използвани за посрещане на ежедневните предизвикателства.

3.2.3. Анализ на данните на изследователски въпрос 2

Резултатите показват, че учителите вярват, че има умерена степен на проблеми и трудности при децата с нарушения от аутистичния спектър, когато са приобщени в общообразователните училища ($M = 2.88$, $SD = 0.48$). По-конкретно, според мнението на учителите има умерено ниво на ограничена наличност на специални услуги, съществува стрес при учениците с аутизъм, поради променящите се обстоятелства, затрудненията на учениците да получат достъп до общообразователна учебна програма и насилие. Освен това в умерена степен, се появяват проблеми и трудности, свързани с недостатъчните възможности на учениците да се измъкнат от шумната среда, поради липса на достатъчно пространство с ниско ниво на разсейване

и сетивни стимули, затруднението при достъпа на учениците до вътрешните и външните пространства на училището, поради сложната пространствена структура на традиционните образователни среди, както и трудно концентриране поради разсейване. Струва си да се отбележи, че учителите съобщават, че има ниско ниво на голям риск от наранявания както в сградата на училището, така и в училищния двор при учениците с нарушения от аутистичния спектър.

3.2.4. Анализ на данните на изследователски въпрос 3

Освен това, на базата на резултатите има на високо ниво на положителна култура в контекста на включването на деца с нарушения от аутистичния спектър в общообразователните училища, като средната стойност на съответния фактор е равна на 3.76 ($SD = 0.30$). Все пак трябва да се отбележи, че учителите изглежда да оформят по-положителна култура, отколкото обикновено развиват учениците в контекста на приобщаващото образование, тъй като

учениците с аутизъм са добре дошли и се третират с по-голяма степен на уважение от учителите, отколкото от техните връстници.

По-конкретно, учителите съобщават, че се отнасят към учениците с нарушения от аутистичния спектър с уважение и че те самите играят ролята на позитивен модел за техните ученици в много висока степен. Освен това на много високо ниво се създава дух на сътрудничество със своите ученици и еднакво внимание към постиженията, както на учениците с нарушения от аутистичния спектър, така и на техните типично развиващи се връстници.

Според гледните точки на учителите на високо ниво се оценява премахването на бариерите пред ученето и участието във всички аспекти на училището за учениците с аутизъм, чрез минимизиране на разсейването и създаването на предсказуема и безопасна среда, предоставяне на ясни правила за това как трябва да се отнасят към хората с увреждания и подходящи възможности за родителите на деца с аутизъм, да обсъдят

загрижеността и напредъка на детето си. Също така, учителите подчертават, че на високо ниво, те избягват етикетирането на учениците според способностите им, уважават, ценят и използват знанията, които родителите имат за нуждите на детето, за учене, развитие и постижения, те наблягат на изграждането на силни взаимоотношения между децата с нарушения от аутистичния спектър и типично развиващите се ученици, те осигуряват на учениците с нарушения от аутистичния спектър, подходящи адаптации и допълнителна подкрепа, за да им се помогне да участват пълноценно във всички училищни дейности, в които участват и учениците без увреждания, подчертават оценяването на разнообразието, на помагането на учениците с нарушения от аутистичния спектър, за да изградят своите силни страни и да се справят с най-високия си потенциал и да създадат адекватни възможности за споделяне на знанията и опита си, относно разстройствата на аутистичния спектър. Освен това, на високо ниво се появява фактът, че учителите

приветстват учениците с нарушения от аутистичния спектър в общите училища като лица без увреждания, както и елиминирането на всякакъв вид стереотипни възгледи и отрицателни нагласи към учениците с нарушения от аутистичния спектър, учителите имат и проявяват "готовност" за участие в обучение относно аутизма, за да могат да отговорят на нуждите на учениците с аутизъм и факта, че типично развиващите се ученици се отнасят към децата с нарушения на аутистичния спектър с уважение.

От друга страна, на умерено ниво, от очакванията на учителите е, че всички ученици с нарушения от аутистичния спектър, независимо от нивото на тежест на аутизма, могат да се учат и да успяват в общообразователните училища, подкрепят пълното включване на учениците с нарушения от аутистичния спектър, фактът, че учениците с нарушения от аутистичния спектър са добре дошли от типично развиващи се ученици в общообразователните училища, по начина, както и тези без увреждания и готовността на типично развиващите се ученици да

формират силни социални взаимоотношения и приятелства с ученици с аутизъм, както и с тези без увреждания.

3.2.5. Анализ на данните на изследователски въпрос 4

Що се отнася до фактора, който изследва начините, по които учителите могат да развият положителна училищна култура в контекста на включването на деца с нарушения на аутистичния спектър в общообразователните училища, се установи, че учителите вярват, че следните начини са ефективни на високо ниво ($M = 3.70$, $SD = 0.34$). Резултатите разкриват, че по-голямата част от средните стойности на елементите на този фактор са високи, затова се стига до заключението, че конкретните начини се считат за ефективни в развитието на положителна училищна култура. По-конкретно, въз основа на гледните точки на учителите, високоефективните начини включват изграждането на здрави взаимоотношения между

учениците с нарушения от аутистичния спектър и техните типично развиващи се връстници, като помагат на децата да намират споделени дейности, фактът, че самите учители са играят позитивен ролеви модел за техните ученици, създаването на училищните събития и образователни преживявания, които честват и празнуват ценността на многообразието и насърчават участието на местните общности в училищните дейности, така че да се повиши информираността на обществото за аутизма. Освен това, други високоефективни начини включват предоставянето на възможности на децата с аутизъм да успяват, обществените похвали на децата с нарушения от аутистичния спектър за тяхното постижение, похвала на учениците, които уважават и се грижат за своите връстници с нарушения от аутистичния спектър, за да мотивират другите ученици, да се включат дискусии относно уврежданията в рамките на дидактическата програма, така че да повиши чувствителността на типично развиващит се ученици към аутизма и да насърчи

толерантността и разбирането на потребностите на другите, както и насърчаването на родителите на типично развиващи се деца да действат като положителни ролеви модели на тяхното дете и да подкрепят развитието на отношения на уважение и грижа между детето им и ученика с нарушения от аутистичния спектър.

От друга страна, бяха получени по-ниски средни стойности за твърденията, свързани с установяването и изясняването на класовите и училищните правила, които определят приемливото и подходящо поведение на учениците, стойността и използването на знанията, които родителите имат за нуждите на детето, развитието и постиженията, както и определянето на подходящи последствия за неподходящо поведение на учениците. Това означава, че според мнението на учителите, отделните начини се считат за умерено ефективни в развиването на положителна училищна култура в контекста на включването на деца с нарушения от аутистичния спектър в общообразователните училища.

3.2.6. Т-тестът и One Way ANOVA на резултатите от мнението на учителите за четирите фактора на изследването

Резултатите показаха, че няма статистически значими разлики в общите средни стойности на следните три фактора, въз основа на това дали анкетираните са редовни учители или учители по специална педагогика, определени от независими проби t-тестове ($p > 0.05$ в следните случаи):

Фактор 1: $t(117) = -1.104, p=0.272$
Фактор 3: $t(117) = -0.776, p=0.439$
Фактор 4: $t(117) = 0.388, p=0.698$

Резултатите обаче показаха, че има статистически значима разлика в общите средни стойности на фактора, свързан с потенциалните проблеми и трудности:

Фактор 2: $t(105.181) = 2.519, p = 0.013$

Редовните учители вярват, че има по-високи нива на проблеми и трудности при децата с нарушения от аутистичния спектър ($M = 2.99$, $SD = 0.41$) от колкото учителите със специалност специална педагогика ($M = 2.77$, $SD = 0.52$).

- Резултатите показаха, че няма статистически значими разлики в средните стойности на факторите въз основа на това дали респондентите са от мъжки или женски, както е определено от независими проби t-тестове ($p > 0.05$ във всички случаи):

Фактор 1: $t(117) = 0.135$, $p = 0.893$
Фактор 2: $t(117) = -0.549$, $p = 0.584$
Фактор 3: $t(117) = -0.202$, $p = 0.840$
Фактор 4: $t(117) = 0.075$, $p = 0.940$

• Резултатите показаха, че няма статистически значими разлики в средните стойности от следните три фактора въз основа на възрастовата група (21-29 години, 30-39 години, 40-49 години, 50-59 години и 60+ години) от анкетираните, определени от One Way ANOVA ($p > 0.05$):

Фактор 1: $F(4,114) = 0.917, p = 0.457$
Фактор 3: $F(4,114) = 1.522, p = 0.200$
Фактор 4: $F(4,114) = 0.539, p = 0.707$

Съществува обаче статистически значима разлика в средните стойности на фактора, свързан с потенциалните проблеми и трудности:

Фактор 2: $F(4,114) = 3.083, p = 0.019$

За да се изследва по-нататък естеството на разликите, беше приложен HSD-тест по метода на Тюки (Tukey's HSD). Резултатите от този post-hoc

тест показват, че има статистически значима разлика между лицата на 50-59 години и лицата на възраст на 40-49 години ($p = 0.033$). Възрастовата група от 50-59 години имаше значително по-висок общ резултат и поради това вярваше, че има по-високо ниво на проблеми и трудности, в сравнение с възрастовата група 40-49 години. Няма други статистически значими разлики.

- Резултатите показаха, че няма статистически значими разлики в средните стойности на факторите въз основа на образователното равнище на респондентите (бакалавърска степен, магистърска степен и докторска степен), определени от One Way ANOVA ($p > 0,05$ във всички случаи):

Фактор 1: $F(2,116) = 0.815, p = 0.445$
Фактор 2: $F(2,116) = 2.117, p = 0.125$
Фактор 3: $F(2,116) = 1.186, p = 0.309$

Фактор 4: $F(2,116) = 0.440, p = 0.645$

- Резултатите показват, че няма статистически значими разлики в средните стойности на следните три фактора въз основа на преподавателския опит на респондентите (1-4 години, 5-10 години, 11-20 години и 21 години или повече), както е определено от One Way ANOVA ($p > 0.05$):

Фактор 1: $F(3,115) = 1.164, p = 0.327$

Фактор 3: $F(3,115) = 0.807, p = 0.492$

Фактор 4: $F(3,115) = 0.309, p = 0.819$

Резултатите обаче показват, че има статистически значима разлика в средните стойности на фактора, свързани с потенциалните проблеми и трудности:

Фактор 2: $F(3,115) = 3.336, p = 0.022$

За да се изследва по-нататък естеството на разликите, беше приложен HSD-теста по метода на Тюки (Tukey's HSD). Резултатите от този post-hoc тест показват, че има статистически значима разлика между учителите с 1-4 години преподавателски опит и учителите с опит над 21 години ($p = 0.027$). Учителите с 21 или повече години преподавателски опит, имат значително по-висок общ резултат и следователно вярват, че има по-големи проблеми и трудности, в сравнение с учителите с 1-4 годишен опит в преподаването. Няма други статистически значими разлики.

- Резултатите показаха, че няма статистически значими разлики в средните стойности на следните три фактора, въз основа на подготовка, във връзка с разстройството на аутистичния спектър, определена от независими проби t-тестове ($p > 0.05$):

Фактор 1: $t(117) = 1.425, p = 0.157$
Фактор 2: $t(117) = 0.169, p = 0.866$
Фактор 3: $t(117) = 1.383, p = 0.169$

Въпреки това има статистически значима разлика в средните стойности на фактора, свързани с начините за развитие на положителна училищна култура:

Фактор 4: $t(117) = 3.280, p = 0.001$

Учителите, които са получили подготовка относно аутистичния спектър, са имали значително по-висок общ резултат и затова са вярвали, че е имало по-висока ефективност на изброените начини в анкетата, отколкото учителите, които не са получили обучение по аутизъм.

3.3. Сравнение на резултатите от група родители и учители

По отношение на фактора на потенциалните ползи, които имат децата с нарушение от аутистичния спектър, когато са включени в общообразователните училища, резултатите показват, че няма статистически значима разлика в общите средни резултати между двете групи: $t(78.302) = -0.462$, $p = 0.646 > 0.05$. Вижданията на родителите са в съответствие с тези на учителите и според гледните точки на двете групи имаше ползи на умерено ниво (родители: $M = 3.08$, $SD = 0.73$, учители: $M = 3.13$, $SD = 0.52$) за учениците с аутизъм в приобщаващата образователна среда, но тези ползи са били приоритизирани по различен начин от две групи. Родителите и учителите се съсредоточиха особено върху развитието на коуникативните умения и първо класифицираха конкретната полза. Твърдението, че е получена най-ниската средна стойност за родителите, е свързана с развитието на взаимни приятелства

между учениците с нарушения от аутистичния спектър и техните връстници, докато твърдението, което получи най-ниската средна стойност за учителите, е свързано с способността на учениците за разработване на стратегии за справяне, които могат да бъдат използвани за посрещане на ежедневните предизвикателства.

По отношение на фактора на потенциалните проблеми и трудности, които имат децата с нарушения от аутистичния спектър, когато са включени в общообразователните училища, резултатите показват, че има статистически значима разлика в общия среден резултат между двете групи: $t(171) = 2.692$, $p = 0.008 < 0.05$. По-конкретно, въпреки че и родителите на деца с аутизъм и учители идентифицират на умерено ниво, проблемите и трудностите за такива ученици в приобщаваща образователна среда, общата средна стойност за родителите ($M = 3,09$) е по-висока от средната стойност на учителите ($M = 2.88$). Това показва, че според мнението на родителите има повече проблеми

и трудности за децата с аутизъм, в сравнение с мнението на учителите. Освен това родителите и учителите отдават приоритет на тези проблеми и трудности по различен начин. Родителите се съсредоточиха главно върху затрудненията на учениците с аутизъм до достъпа до общообразователната учебна програма и го класираха на първо място, докато конкретната трудност се нарежда на трето място за учителите. Учителите се съсредоточиха върху ограничената наличност на специални услуги, тъй като това беше твърдението с най-висока средна стойност, докато конкретният проблем бе класиран на второ място за родителите. Твърдението, че е получена най-ниската средна стойност както за родителите, така и за учителите, е свързана с риска от наранявания в сградата на училището и училищния двор.

По отношение на фактора на културата, който учителите и типично развиващите се ученици оформят в контекста на приобщаването на деца с нарушения от аутистичния спектър в

общообразователните училища, резултатите показват, че има статистически значима разлика в общите средни резултати между двете групи: $t(171) = -9.672$, $p = 0.000$. Родителите смятат, че има умерено ниво на положителна култура ($M = 3.27$), докато учителите установяват, че има високо ниво на положителна култура ($M = 3.76$). По-конкретно, родителите и учителите отдават приоритет на характеристиките на културата по различен начин. Твърдението, което бе класирано на първо място както на родителите на деца с аутизъм така и на учителите, беше фактът, че учителите се отнасят с уважение към учениците с нарушения от аутистичния спектър, но това се класира в по-висока степен за учителите ($M = 4.76$) от родителите ($M = 4.00$). Твърдението, че е получена най-ниската средна стойност за родителите, е свързана с подкрепата на учителите за пълно интегриране на учениците с нарушения от аутистичния спектър, докато за учителите е развиването на желанието в типично развиващите се ученици, да изграждат силни

социални взаимоотношения и приятелства с учениците с аутизъм, по начин по който ги изграждат с тези без увреждания.

По отношение на фактора на начините за развиване на положителна училищна култура в контекста на приобщаването на деца с нарушения на аутистичния спектър в общообразователните училища, резултатите показват, че няма статистически значима разлика в средните резултати между двете групи: $t(71,571) = -1.326$, $p = 0.189 > 0.05$. По-конкретно, както родителите, така и учителите идентифицират на високо ниво ефективността на конкретните начини (Родители: $M = 3.59$, Учители: $M = 3.70$), но те са приоритизирали по различен начин. Твърденията, които са получили най-високата средна стойност ($M = 3.72$) за родителите, са тези, които са свързани с осигуряването на възможности за децата с разстройство от аутистичния спектър за успех, изграждането на здрави взаимоотношения между учениците с нарушения от аутистичния спектър и техните типично развиващи се връстници, като се

помага на децата да намират споделени дейности, както и насърчаването на родителите на типично развиващи се деца да играят като положителни ролеви модели за тяхното дете и да подкрепят развитието на уважавани и грижовни взаимоотношения между тяхното дете и ученика с нарушения от аутистичния спектър. За учителите твърдението, получило най-високата средна стойност ($M = 4.19$), е свързано с изграждането на силни взаимоотношения между учениците с нарушения от аутистичния спектър и техните типично развиващи се връстници, като се помага на децата да намерят общи дейности.

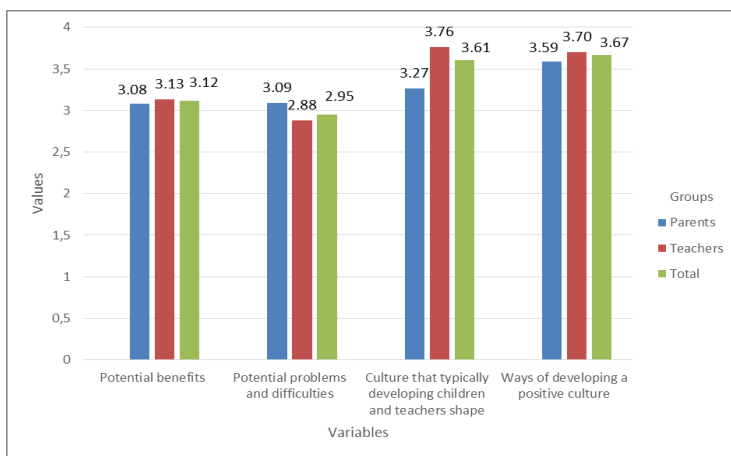
От друга страна, начините, по които са получени най-ниските средни стойности ($M = 3,41$) за родителите, са тези, които са свързани с установяването и изясняването на класовите и училищни правила, които определят приемливото и подходящо поведение на учениците, последици за неподходящото поведение на учениците. Учителите също така класират последната интервенция за

определяне на подходящи последствия за неподходящо поведение на учениците ($M = 2.68$).

Графика 1 представя цялостно сравнение на резултатите за група родители и учители за всички фактори на проучването.

Графика 1

Бел.преводач:

Групи: син цвят – родители, червен цвят – учители, зелен цвят – общо

Отляво на дясно: потенциални ползи, потенциални проблеми и затруднения, култура, която типично развиващите се деца и учители сформират, начини на създаване на позитивна култура

3.4. Анализ на данните на 1 (първи) въпрос от интервюто

Първият въпрос от интервюто, на който учителите бяха помолени да отговорят, беше следният: "По време на кариерата си като учител, опитахте ли да създадете положителна култура към включването на деца с нарушения от аутистичния спектър?"

Всички участници отговориха, че са се опитали да създадат положителна култура към включването на деца с разстройство от аутистичния спектър по време на кариерата им като учители.

3.5. Анализ на данните на 2 (втори) въпрос от интервюто

Вторият въпрос от интервюто, на който учителите бяха помолени да отговорят, беше: „Прилагали ли сте лично някои от следните стратегии в опита си да

създадете положителна култура към включването на деца с нарушения от аутистичния спектър? Ако отговорът е да, моля, посочете броя на всяка от тях?

Беше предоставена таблица на интервюираните, включваща дванадесет стратегии, за които беше доказано, че са ефективни в различна степен, въз основа на резултатите от количественото изследване (фактор 4), така че преподавателите да могат да отговорят, ако са прилагали някои от тях и да посочат кои точно.

Въз основа на отговорите на учителите беше установено, че всички те са комбинирали прилагането на много стратегии в опита си да създадат положителна култура към включването на деца с разстройство от аутистичния спектър, което показва, че прилагането на конкретни стратегии е ефективно.

3.6. Анализ на данните на 3 (трети) въпрос от интервюто

Третият въпрос от интервюто, на който учителите бяха помолени да отговорят, беше следният: "Коя стратегия / стратегии използвате по-често и защо?"

Учителите използват по-често от една до три стратегии от тези, които са включени в таблицата на фактор 4. Беше установено е, че много причини допринасят за вземането на решения за определена стратегия или комбинирането на различни стратегии по-често в сравнение с други стратегии в техния опит да създадат положителна култура към включването на деца с разстройство от аутистичния спектър. Най-често срещаните причини са ефективността на стратегията и нейното лесно прилагане.

3.7. Анализ на данните на 4 (четвърти) въпрос от интервюто

Четвъртият въпрос от интервюто, който учителите бяха помолени да отговорят, беше: "Има ли стратегия,

която, въпреки че смятате, че може да бъде ефективна, все още не сте я използвали и защо?"

Заклучението е, че пет учители посочиха една от стратегиите на тези, включени в таблицата на фактор 4 като стратегия, която все още не са използвали. Само един учител съобщава за стратегия извън тези от списъка, която е стратегията на ролевата игра. Следователно, допълнителна стратегия, която може да бъде ефективна в създаването на положителна култура към включването на деца с разстройство от аутистичния спектър в общообразователните училища, която възникна, в следствие от интервюто, е тази на ролевата игра. Различни причини допринасят за решението на учителите да не прилагат определена стратегия в опита си да създадат положителна култура към включването на деца с нарушения от аутистичния спектър. Най-често срещаната причина е липсата на достатъчно време за изпълнение на конкретна стратегия.

3.8. Анализ на данните на 5 (пети) за въпрос от интервюто

Петият въпрос от интервюто, на който учителите бяха помолени да отговорят, е: "Променят ли комбинацията от стратегии в опита си да създадете положителна училищна култура към включването на деца с разстройство от аутистичния спектър за определен период от време и защо?"

Заклучението е, че промяната на комбинацията от стратегии за развитие на положителна училищна култура към включването на деца с разстройство от аутистичния спектър е често срещана практика за учителите. Използването на различни комбинации от стратегии, които биха могли да допринесат за успешното развитие на положителна култура към включване, изглежда е необходимо, тъй като няма уникална комбинация, която да е винаги ефективна.

3.9. Анализ на данните на 6 (шести) въпрос от интервюто

Шестият въпрос от интервюто, на който учителите бяха помолени да отговорят, беше: "Какво е вашето мнение относно, колко лесно е за учителят да промени негативната култура към включването на деца с разстройство от аутистичния спектър и защо?"

Беше установено, че промяната на негативната култура към включване на деца с нарушения от аутистичния спектър се счита за труден процес, който може да бъде постигнат при определени условия. Повечето учители смятат, че промяната изисква сътрудничество между заинтересованите лица. В допълнение, други компоненти за успешна промяна включват опит на учителя, настояване, воля, умения, обучение, отдаденост и лоялност към целта и подкрепа на техните ученици. Това зависи и от доверието на заинтересованите лица и от степента на аутизъм.

Част 4: ЗАКЛЮЧЕНИЯ И ДИСКУСИЯ

4.1. Заключение и дискусия на резултатите

Това проучване изследва гледната точка и възгледите на родителите и учителите по отношение на приемната среда, в контекста на приобщаването на деца с нарушения от аутистичния спектър. То се фокусира върху потенциалните ползи, както и върху потенциалните проблеми и трудности, които могат да срещнат децата с нарушения от аутистичния спектър, когато се интегрират в средните общообразователни училища. Също така проучването изследва културата, която учителите и типично развиващите се ученици оформят в приобщаваща среда и начините, по които учителите могат да развият положителна училищна култура в контекста на приобщаването на деца с нарушения от аутистичния спектър в средното общообразователно училище.

Що се отнася до потенциалните ползи, които децата с нарушения от аутистичния спектър биха могли да спечелят, когато са включени в общообразователните училища, резултатите от

проучването показват, че мненията на родителите са в синхрон с тези на учителите, тъй като се установи, че има ползи на умерено ниво за такива ученици. Тези ползи обаче бяха определени по различен начин от двете групи. По-конкретно, се установи умерена степен на ползи по отношение на развитието на социалните взаимодействия между деца с аутизъм и техните връстници. Предишни проучвания разкриват, че учителите вярват, че приобщаването дава възможност на учениците с аутизъм да взаимодействат със съучениците и да развиват своите социални умения (Humphrey & Symes, 2013; McGregor & Campbell, 2001). Освен това, други изследвания показват, че родителите вярват, че приобщаването дава възможност на децата им да взаимодействат със своите връстници (Elkins et al., 2003; Kokaridas et al., 2008). Все пак имаше родители, които са били загрижени дали децата им ще бъдат социално приети от типично развиващите се съученици (Kokaridas et al., 2008) и са проявили

тревога, относно социалната изолация на децата (Leyser & Kirk, 2004).

Други проучвания установяват, че учениците с аутизъм са ангажирани с по-малко социални взаимодействия по време на училищния ден и прекарват по-малко време в общуване с връстниците си, те са по-често в периферията на своите социални връзки и че съществува по-ниско качество на социалните взаимодействия, (Bauminger et al., 2003; Chamberlain et al., 2007; Howlin et al., 2004; Kasari et al., 2011; Orsmond et al., 2004; al., 2004; Wainscot et al., 2008).

Освен това, въз основа на мнението на учителите, учениците с нарушения от аутистичния спектър развиват умения за комуникация на високо ниво, докато това се случва на умерено ниво въз основа на перспективите на родителите. Други проучвания установяват, че учениците с аутизъм, включени в общите училища, развиват мотивацията да комуникират с другите (McGregor & Campbell, 2001) и че комуникацията на учениците с нарушения от

аутистичния спектър, се е увеличила значително в приемствените условия, тъй като в такива среди, тези ученици имаха не само възможността за имитиране на желаното поведение, също така и за потушаване на нежеланото (Sansosti & Sansosti, 2012).

Развитието на приятелството между деца с аутизъм и типично развиващи се връстници е важна полза от приобщаването (Humphrey & Symes, 2013; McGregor & Campbell, 2001). Затрудненията при създаването на приятелства, обаче се считат за проблем, който учениците с нарушения от аутистичния спектър може да срещнат в общообразователните училища (Humphrey & Symes, 2013). Участниците в това проучване признават, че развитието на взаимни приятелства между учениците с нарушения от аутистичния спектър с и техните връстници се наблюдава на умерено ниво.

Предишни проучвания показват, че някои ученици с аутизъм в приобщаващи условия имат желание да създават приятелства с други юноши на тяхната възраст (Locke et al., 2010) и че имат по-лошо качество

на приятелство (Kasari et al., 2011; Locke et al. 2010), те са имали по-малко взаимни приятелства (Kasari et al., 2011), прекарвали са по-малко време със своите приятели (Wainscot et al., 2008), а някои от тях са имали специални приятели, които са маргинализирани от сърцевината на популярния ученически живот (Ochs et al., 2001). Calder et al. (2013 г.) установи, че има големи различия в степента и естеството на приятелството на децата с аутизъм. Bauminger и Shulman (2003) установяват, че майките на деца с аутизъм възприемали децата си като имащи по-малко приятели, за по-кратък период от време и с по-рядко срещи в сравнение с майките на деца с типично развитие. В сравнение с типично развиващите се деца, по-добрите ученици с аутизъм имат по-малко стабилни приятелства.

Освен това, сред потенциалните ползи за децата с нарушения от аутистичния спектър, обучавани в общите училища, е включването на разработване на стратегии за справяне с проблемите, полезни в по-широко общество (Humphrey & Symes, 2013). Това

изследване установи до умерена степен, че децата с аутизъм развиват стратегии за справяне, които могат да бъдат използвани за посрещане на ежедневните предизвикателства.

По отношение на подобряването на академичните умения на учениците с нарушения от аутистичния спектър, родителите и учителите смятат, че този напредък се развива в умерена степен. Макгрегър и Кембъл (McGregor & Campbell, 2001), също установяват, че според учителите, децата с аутизъм биха могли да се възползват от академичната сфера в приобщаващите условия. Освен това, резултатите показват, че учениците с нарушения от аутистичния спектър участват във всички училищни дейности като тези ученици без увреждания, в умерена степен. Предишни проучвания показват, че приобщаването осигурява мотивация за децата с аутизъм, да участват в училищните дейности (McGregor & Campbell, 2001).

Що се отнася до фактора на потенциалните проблеми и трудности, които децата с разстройство от аутистичния спектър могат да срещнат, когато се

включат в общообразователните училища, резултатите показват, че въпреки че както и родителите на деца с аутизъм, така и учителите идентифицират умерено ниво на проблеми и трудности за такива ученици в приобщаващата образователна среда, общата средна стойност за родителите е по-висока от общата средна стойност на учителите, което показва, че според мнението на родителите, има повече проблеми и трудности за децата с аутизъм в сравнение с мнението на учителите. Освен това родителите и учителите отдават приоритет на тези проблеми и трудности по различен начин.

По-конкретно, беше установено, че учениците с разстройство на аутистичния спектър имат затруднения в достъпа до общообразователна учебна програма в умерена степен. Тази трудност може да се дължи на по-високите очаквания на учителите и на висшето академично ниво в средните училища. Според Jindal-Snape и Foggie (2008), както очакванията на учителите в средното училище, така и

на академичното ниво са по-високи в сравнение с началните училища.

Освен това, учениците с нарушение на аутистичния спектър са преживявали насилие на умерено ниво според гледната точка на участниците. Предишни изследвания показват, че хората с нарушения от аутистичния спектър са с повишен риск от преживяване на тормоз и че са общи цели за това (Cappadocia et al., 2012 г., Chen & Schwartz, 2012, Humphrey & Symes, 2010a, McGregor & Campbell 2001; et al., 2013, Wainscot et al., 2008, Zeedyk et al., 2014). Също така, учениците с нарушение на аутистичния спектър, самите те, съобщават, че им е бил упражняван тормоз (Humphrey & Symes, 2010b).

Освен това, беше установено, че има ограничен достъп до специални услуги в общите училища в умерена степен. Според Garrick Duhaney и Salend (2000) родителите на деца с увреждания, изразиха своята загриженост във връзка с евентуалните отрицателни последици от приобщаването и тези притеснения включват липсата на подкрепящи услуги

за ефективно приобщаване и липса на достъп до специализирана учебна програма. Родителите на деца с аутизъм смятат, че приобщаването е най-добрият вариант при условие, че в редовните класни стаи съществуват специализирани услуги (Kasari et al., 1999). Kokaridas et al. (2008 г.) констатира, че въпреки че родителите са подкрепили шанса на децата си да участват в общообразователни класове, наличието на помощни услуги създава чувство на несигурност към тях, относно положителните или отрицателните резултати от практиките на приобщаване. Родители в Съединените щати също са се опасявали от евентуална загуба на необходимите и налични услуги в общообразователните училища (Leyser & Kirk, 2004). Поради това достъпът до подходяща подкрепа от експерти като физиотерапевти, реч и езикови терапевти, професионални терапевти и социални услуги, когато е необходимо, може да допринесе за ефективното интегриране на децата с нарушения от аутистичния спектър (Jones et al., 2008).

Друга трудност, която учениците имат на умерено ниво според мнението на родителите и учителите, е трудността на учениците да се докоснат до закритите и откритите пространства на училището, поради сложната пространствена структура на основните образователни среди. Това може да се дължи на факта, че средните училища са по-големи и по-безлични среди от началните училища (Jindal-Snape & Foggie, 2008). Добре организирана среда с ясно оформление и зонирание, прости форми и липса на затрупване може да помогне на децата с аутизъм да я възприемат по-лесно (Khare & Mullick, 2009).

Освен това, въз основа на перспективите на родителите и учителите, децата с нарушения от аутистичния спектър имат неадекватни възможности, за да се измъкнат от шумната среда, което подчертава необходимостта училищата да имат определени области за специфични цели. Тези определени области биха могли да се използват като убежище за ученици с аутизъм, за да избягат от шумната среда (Humphrey, 2008). Осигуряването на тихи и спокойни

пространства ще позволи на тези ученици да се чувстват сигурни и да управляват училищния ден по по-добър начин (Tobias, 2009).

Това изследване също така разкрива, че учениците с нарушения от аутистичния спектър трудно се концентрират поради наличието на разсейване и че се чувстват стресирани поради променящите се обстоятелства до умерена степен. Всъщност, предишни изследвания разкриват, че средните училища могат да бъдат особено трудна среда за децата с аутизъм, поради допълнителен шум и объркване, произтичащи от големия брой ученици (Jones et al., 2008). Според Тобиас (Tobias, 2009) средните училища могат да бъдат стресиращи, шумни, смущаващи и объркващи среди по различни причини, включително честото движение на многото деца между стаите. Шумът може да предизвика отвличане на вниманието и вследствие на това трудността на учениците да се концентрират. Учениците с аутизъм също посочват, че училищната

среда е източник на стрес и тревожност (Carrington & Graham, 2001; Humphrey & Lewis, 2008).

Освен това констатациите от проучването разкриха, че в общите училища има ниско ниво на голям риск от наранявания, както в сградата на училището, така и в училищния двор при деца с аутизъм. Като се има предвид, че децата с аутизъм са изложени на по-голям риск от наранявания в сравнение с типично развиващите се ученици, тъй като те могат да имат променено чувство за тяхната среда (Mostafa, 2014 г.) и те обикновено не знаят за опасностите на света извън неговите граници (Scott , 2009), резултатите от проучването показват, че в общообразователните училища съществуват предпазни мерки за безопасност, които увеличават максимално безопасността и минимизират заплахите за тези деца.

Също така това изследване проучва културата, която учителите и типично развиващите се ученици оформят в контекста на включването на деца с разстройство от аутистичния спектър, въз основа на

перспективите на родителите и учителите. Установено е, че учителите вярват в по-голяма степен, че културата е положителна в сравнение с родителите. Резултатите показват, че културата на приобщаване се състои в умерена степен за родителите и в голяма степен за учителите, на тези ценностни системи, принципи и вярвания, които създават среда за приемане, взаимодействие и стимулиране за всеки ученик с нарушения от аутистичния спектър.

По-конкретно, училището осигурява среда, в която към учениците с аутизъм се отнасят с уважение от страна на учителите и връстниците. Според едно предходно проучване, родителите на деца с увреждания, включително родители на деца с аутизъм, изглеждат по-уверени относно равното отношение към техните деца от учителите (Kokaridas et al., 2008). Освен това, учениците с аутизъм са добре дошли от учителите в по-голяма степен, в сравнение със степента, в която типично развиващите се връстници са готови да приветстват връстниците си с

аутизъм. Също така учениците без увреждания, на умерено ниво, желаят да формират силни социални взаимоотношения и приятелства с връстници с аутизъм. Това може да покаже ограничено съзнание от типично развиващите се ученици.

Предишни проучвания показват, че съществува липса на осведоменост от типично развиващите се ученици към децата с аутизъм (Humphrey & Symes, 2013; McGregor & Campbell, 2001). За да се преодолее тази негативна ситуация, обучението на връстници и осведомеността са от първостепенно значение (Humphrey, 2008; Morewood et al., 2011). Изграждането на климат на приемане на учениците с нарушения от аутистичния спектър чрез увеличаване на информираността за инвалидност и повишаване на чувствителността е от решаващо значение за създаването на приобщаваща среда (Lindsay et al., 2014).

Освен това участието на родителите е жизненоважен фактор в образованието на деца със специални нужди и има много ползи от

сътрудничеството между дома и училището, което води до по-успешни училища и до увеличаване на ресурсите за постигане и развитие на децата (Christenson & Sheridan, 2001; Epstein , 2001; Peterson & Skiba, 2000). Това проучване установи, че родителите на деца с нарушения от аутистичния спектър имат адекватни възможности да обсъждат загрижеността и напредъка на детето си на високо ниво. Освен това, според убежденията на родителите, учителите уважават, ценят и използват знанията, които имат за нуждите на детето, за учене, развитие и постижения на умерено ниво, докато според учителите това се случва на високо ниво. Политиката на отворените врати, която прави родителите да се чувстват добре дошли, е особено важна и училищата, които се ангажират с ефективни партньорства, трябва да вземат предвид това, което родителите искат за своите деца (Soodak & Erwin, 2000).

Освен това, въз основа на мнението на родителите изглежда, че е ниска степента, свързана с факта, че учителите са поддръжници на пълното включване на

учениците с аутистичен спектър, докато според учителите там е на умерено ниво тяхната подкрепа за пълно включване на такива ученици в средните общообразователни училища. Предишни проучвания, изследващи нагласите на учителите към включването на ученици със специални нужди, дават смесена картина (Leyser & Tappendorf, 2001), тъй като някои проучвания сочат, че учителите имат положителни нагласи към включването (Humphrey & Symes 2013, Sansosti & Sansosti 2012, Segall & (Kalyva et al., 2007), а други установиха, че учителите имат неутрално отношение (Alghazo & Naggar Gaad, 2004).

Проучванията показват, че приобщаването на тези деца на пълен ден, вероятно не е подходящо за всеки ученик с нарушение на аутистичния спектър. Мнението на учителите по отношение на приемането на учениците в общообразователните училища, се фокусира върху характеристиките на всеки от тези ученици, върху влиянието на приемственост върху съучениците с типично развитие и върху наличността на персонал и ресурси (Sansosti & Sansosti, 2012).

Резултатите от друго изследване (McGregor & Campbell, 2001) показват, че само малка част от специалистите и преподаватели в общите училища подкрепят пълната интеграция на учениците с аутизъм.

Накрая, това изследване разглежда начините за развиване на положителна училищна култура в контекста на включването на деца с нарушения от аутистичния спектър в общообразователните училища. Резултатите показват, че и родителите и учителите са идентифицирали на високо ниво ефективността на конкретни начини, въпреки че са ги приоритизирали по различен начин.

Родителите наблягат главно на осигуряването на възможности за успех при децата с нарушения от аутистичния спектър, изграждането на здрави взаимоотношения между учениците с нарушения от аутистичния спектър и техните типично развиващи се връстници, като помагат на децата да намерят общи дейности, както и да насърчават родителите на типично развиващи се деца и едновременно да играят

ролята на позитивен модел за тяхното дете и да подкрепят развитието на уважавани и грижовни взаимоотношения между детето и ученика с аутизъм. От друга страна, учителите наблягат главно на изграждането на здрави взаимоотношения между учениците с нарушения от аутистичния спектър и техните типично развиващи се връстници, помагайки на децата да намерят споделени дейности, тяхната роля като позитивни модели на обучение, както и създаването на училищни събития и образователни преживявания, които честват и празнуват ценността на многообразието.

Нещо повече, както родителите, така и учителите, признават високата ефективност на допълнителните стратегии, включително насърчаването на участието на местните общности в училищните дейности, за да се повиши информираността на обществото за аутизма, похвалата на децата с нарушения от аутистичния спектър публично за техните постижения, включване на дискусии относно уврежданията в рамките на дидактическата програма,

така че да се повиши осведомеността на типично равиващите се ученици относно аутизма и да се насърчи толерантността и разбирането на потребностите на другите, както и похвалите на учениците, които уважават и се грижат за своите връстници с аутизъм, за да мотивират и останалите си съученици съответно. Освен това, въз основа на възгледите на участниците, включително ценността и използването на знанията, които родителите имат за нуждите, знанията, развитието и постиженията на детето си, установяването и изясняването на класните и училищни правила, които определят приемливото и подходящо поведение на учениците, а стратегията за определяне на подходящи последици за неподходящо ученическо поведение се смята за много ефективно, според родителите, но пък с умерена ефективност според учителите.

Също така, въз основа на резултатите от интервютата, се прави заключението, че опитът на учителите да създадат положителна култура към включването на деца с разстройство от аутистичния

спектър е често срещана практика. Учителите са склонни да прилагат и комбинират различни от гореспоменатите стратегии, тъй като няма уникална комбинация, която да е винаги ефективна. Тяхното решение да изпълни или не конкретна стратегия зависи от ефективността на всяка стратегия и от преобладаващите условия. Промяната на негативната култура към включване на деца с нарушения от аутистичния спектър се счита за труден процес, който може да бъде постигнат при определени условия.

Резултатите са в съответствие, съгласно предишни изследвания, които също показват, че изграждането на климат за приемственост и социално приобщаване за учениците с нарушения от аутистичния спектър в рамките на класната стая, чрез минимизиране на различията и изключването и чрез повишаване на осведомеността за уврежданията и повишаване на чувствителността, са от решаващо значение за създаването на приобщаваща класна стая (Lindsay et al., 2014). Освен това, допълнителни ключови фактори за изграждането на здрава култура в

училищата, включват повишаване на позитивното поведение на учениците, чрез използване на последователни награди и мониторинг, използване на похвала и поведенчески техники за управление на класната стая, моделиране на поведението, както и установяване на ясни правила (Erickson et al., 2004).

4.2. Принос на изследването

Научно теоретични приноси:

- Анализ на последните изследвания за възможностите и реалностите на приемане на учениците с аутизъм в общообразователна среда.
- Структуриране и описание на четири фактора за наблюдение на училищна култура за приобщаване.

Научно практически приноси:

- Сравнителен анализ на гледните точки на родителите и учителите на децата с нарушения от аутистичния спектър относно потенциалните ползи, проблеми и трудности на тези ученици в приемната среда на общообразователните училища.

- Сравнителен анализ на мнението на родителите на деца с аутизъм с мнението на педагогическите специалисти по отношение на културата на приобщаване.

- Проучване на мнението на типичните ученици през докладите на родителите и учителите за културата на приобщаване в училище

- Установяване, че полът и образованието на родителите и учителите не влияят върху формирането на културата на приобщаване.

4.3. Препоръки за практиката

Наличието на потенциални ползи, макар и на умерено ниво, за учениците с аутизъм в приобщаващата образователна среда и развитието на положителна култура, макар и на по-високо ниво от учителите, в сравнение с връстниците им, които бяха открити в конкретното изследване, могат да мотивират родителите на ученици с нарушения от аутистичния спектър да запишат техните деца в общообразователни училища, тъй като образованието в най-неблагоприятната среда се счита за най-добрата

образователна възможност за учениците с увреждания.

Също така, това проучване подчертава необходимостта от образователна намеса за типично развиващи се ученици, за да придобият по-позитивна култура, късаеща връстниците им с нарушения от аутистичния спектър. Такива намеси могат да допринесат за приемането на разнообразието и развитието на смислени взаимодействия между учениците с аутизъм и техните връстници без увреждания в общообразователните училища, което допълнително може да насърчи бъдещото приемане и социалния успех на лицата с аутизъм.

Интервенциите, които имат за цел да развият положителна култура към включване, трябва да се прилагат по един последователен начин, така че да се увеличи вероятността за успешно изграждане на такава култура в контекста на включването на деца с нарушения от аутистичния спектър.

Освен това е установено наличието на потенциални проблеми и трудности на умерено ниво

за учениците с разстройство на аутистичния спектър в приобщаващата образователна среда. Това подчертава необходимостта от справяне с такава ситуация, за да се помогне на учениците с аутизъм да преодолеят всякакви бариери, преживявани в общообразователните училища, и да създадат функционална училищна среда, като по този начин да увеличат максимално ползите от включването.

Следователно, наблюдението и оценката на индивидуалните нужди на всеки ученик и планирането на подходящи адаптации и подкрепа, които да са насочени към специфичните области, в които децата с нарушения от аутистичния спектър срещат затруднения, е необходимо да бъдат системни, за да се елиминират такива бариери и да бъде възможен един по-бърз и по-ефективен напредък на тези деца в приобщаващата училищна среда.

И накрая, в това изследване родителите и учителите посочиха конкретни начини, за да се създаде положителна училищна култура в контекста

на включването на деца с нарушения от аутистичния спектър. Тези начини биха могли да се реализират от училищата, така че да се създаде приветствена и подкрепяща учебна среда в общообразователните училища.

Акцентът трябва да бъде върху ефективното сътрудничество между учителите и родителите на деца с нарушения от аутистичния спектър, тъй като такова сътрудничество е от жизненоважно значение и е ключ към успешното включване на учениците с аутизъм.

4.4. Ограничения и препоръки за по-нататъшни изследвания

Това проучване има ограничения, които трябва да се вземат предвид при тълкуването на данните. Ограничение на проучването може да е било резултат от използването на собствени доклади. Самостоятелното отчитане на стойностите беше критикувано, за активирането на склонност към социална желателност; участниците са склонни да

предоставят отговор, който ще бъде разгледан благоприятно от изследователя. Социално желаната реакция обърква резултатите от изследването, като по този начин създава лъжливи или затъмняващи връзки между променливите на изследването (van de Mortel, 2008). В това проучване, макар че предполагахме, че участниците отговарят честно и точно, е възможно те да са се оценили по-благосклонно, което води до различия между действителните и възприеманите условия. Следователно, по-нататъшни изследвания биха могли да се проведат, като се използват други методи, като например казусно изследване и наблюдения, които не само ще премахнат възможността за отклонения, които произтичат от самооценките, но и ще предоставят възможност за проучване на по-нататъшни констатации и за потвърждаване на резултатите от повече от един подход.

Списък на публикациите

1. "Характеристики на изградената учебна среда за ученици с нарушения от аутистичния спектър". Докторантска конференция, проведена на 18 и 19 ноември 2016 г. в София, България, Софийски университет "Св. Климент Охридски ", Факултет по предучилищна и начална училищна педагогика.

2. "Индикатори на приемната среда в училищата за ученици с аутизъм". Докторантска конференция, проведена на 21 февруари 2018 г. в София, България, Софийски университет "Св. Климент Охридски", Факултет по предучилищна и начална училищна педагогика.

3. "възгледите на родителите относно създаването на позитивна училищна култура по отношение на приобщаването на децата". Списание „Формално, неформално и алтернативно образование-FINE“, бр. 6, 2018 г.

4. "Социални взаимоотношения и приятелства на учениците с нарушения от аутистичния спектър в

общообразователните училища". Списание „Формално, неформално и алтернативно образование-FINE“, бр. 6, 2018 г.

5. "Отношението на учителите спрямо приобщаването на деца с нарушения от аутистичния спектър: Преглед на литературата". Списание „Формално, неформално и алтернативно образование-FINE“, бр. 6, 2018 г.